رواق اندیشه

گسست حقوق بشر از مبانی متافیزیکی و پیامدهای آن بر انسجام اجتماعی

حجت‌الاسلام سید حیدر شاه، معاون پژوهشی مدرسه عالی مطالعات اسلام‌وغرب در هفدهمین پیش‌نشست بین‌المللی ششمین کنگره جهانی حضرت رضا(ع) با بررسی پیامدهای جدایی حقوق بشر از مبانی متافیزیکی و تعهدات اخلاقی، این گسست را زمینه‌ساز تضعیف مسئولیت‌پذیری متقابل فرسایش همبستگی اجتماعی و بروز ناسازگاری در مناسبات انسانی دانست و به واکاوی پیامدهای اجتماعی جدایی مفهوم حقوق بشر از مبانی هستی‌شناختی و متافیزیکی آن پرداخت. وی با اشاره به مباحث مطرح شده در سخنرانی‌های پیشین این نشست، گفت: اگر ادعایی در سطح هستی‌شناختی و متافیزیکی مطرح می‌شود، باید بتوان آثار و پیامدهای آن را در جهان اجتماعی نیز مشاهده کرد. اگر گفتمان حقوق بشر بدون برخورداری از مبانی متافیزیکی منسجم، دچار ناسازگاری است، این ناسازگاری باید در ساختارها و مناسبات اجتماعی نیز خود را نشان دهد. حیدرشاه با اشاره به آنچه تناقض بنیادین گفتمان معاصر حقوق بشر خواند، افزود: این گفتمان از یک سو خواستار به رسمیت شناختن حقوق اخلاقی مطلق، جهان‌شمول و تخطی‌ناپذیر است و از سوی دیگر، مبانی هستی‌شناختی و متافیزیکی را که می‌توانند به این حقوق معنا و اعتبار ببخشند، کنار می‌گذارد. وی با بیان اینکه پژوهش حاضر در چارچوبی صرفاً سکولار به گونه‌ای منسجم بنیان نهاده؛ زیرا ادعای برخورداری انسان از کرامت ذاتی، در صورت گسست از افق متعالی، پشتوانه اخلاقی و متافیزیکی خود را از دست می‌دهد، پژوهشگر مطالعات اسلامی، دومین مقدمه پژوهش حود را بر لحاظ حقوق به تاکلیف و تعهدات اخلاقی دانست و افزود: حقوق، ویژگی هایی مستقل و خودبنیاد نیستند که صرفاً به واسطه انسان بودن از حیث زیستی پدید آیند؛ بلکه استحقاق‌های اخلاقی در برابر خداوند و جامعه و در برابر خود پدید می‌آورد.

افزود: غلبه گفتمان حقوق فردی می‌تواند زمینه فرسایش گفت‌وگوی عمومی و همبستگی اجتماعی را فراهم کند، به‌گونه‌ای که گفت‌وگو میان افراد به تقابل «حقوق من» و «حقوق تو» تقلیل یابد. معاون پژوهشی مدرسه عالی مطالعات اسلام و غرب تصریح کرد: هنگامی که مطالبات حقوقی افراد به ادعاهایی مطلق و غیرقابل مذاکره تبدیل شوند، استدلال اخلاقی جای خود را به منازعات حقوقی با حاصل جمع صفر می‌دهد؛ منازعاتی که در آن، پیروزی یک طرف در گروشکست طرف دیگر است و زبان مسئولیت‌پذیری متقابل به تدریج از حیات مدنی کنار می‌رود. وی با اشاره به تضعیف اجتماعات حامل سنت و ارزش‌های مشترک، اظهار کرد: در چنین شرایطی، افراد ممکن است از حمایت‌های رسمی قانونی برخوردار باشند، اما از پیوندهای اجتماعی، تعهدات بین‌فردی، زبان اخلاقی مشترک و فضائل مدنی لازم برای حفظ انسجام جامعه محروم شوند.

■ جایگاه تعهدات اخلاقی در مناسبات حقوقی انسان‌ها

این پژوهشگر مطالعات اسلامی در ادامه با بیان خاطره‌ای از نخستین سال‌های حضور خود در ایران و مواجهه با تفاوت نگرش‌ها به حقوق عابران پیاده و رانندگان، به تمایز میان مناسبات حقوقی رسمی و تعهدات اخلاقی در جوامع سنتی پرداخت. وی گفت: در گفت‌وگویی که با یکی از استادان خود درباره این موضوع داشتم، متوجه شدم در برخی مناسبات اجتماعی، اگر به «حقوق رسمی و قانونی» ملاحظات دیگری همچون احترام به سالمندان و رعایت جایگاه افراد نیز در رفتار انسان‌ها نقش دارند.

حیدرشاه این تجربه را زمینه‌ای برای بازاندیشی در تلقی خود از حقوق بشر دانست و افزود: در نگرش سنتی، مناسبات حقوقی لزوماً مستقل از جایگاه افراد و تعهدات اخلاقی متقابل آنان تعریف نمی‌شود و همین امر، نگاه استحقاق‌های اخلاقی در برابر خداوند و جامعه و پیوند با تاکلیف متقابل انسان در برابر خداوند و جامعه اخلاقی معنا پیدا می‌کنند.

■ تفاوت کارکرد قانون در دولت مدرن و نظام اخلاقی اسلام

معاون پژوهشی مدرسه عالی مطالعات اسلام و غرب در تشریح سومین مبنای مورد پژوهش خود، با تأکید بر اینکه جدایی حقوق از تعهدات الهی، فرایندی اجتناب‌ناپذیر و از نظر جامعه‌شناسی حقوق شمول نیست، به دیدگاه‌های وائل حلاق، پژوهشگر مطالعات اسلامی و نظریه حقوق، در این‌باره اشاره کرد و مدرن بودن را رد کرد.

وی گفت: حلاق میان ساختار دولت‌ملت مدرن که قانون را در انحصار خود درمی‌آورد و از آن به‌عنوان ابزاری برای اعمال کنترل بروکراتیک استفاده می‌کند و نظام اخلاقی مبتنی بر شریعت که قانون در آن در خدمت تربیت اخلاقی انسان قرار دارد، تمایز قائل می‌شود.

حیدرشاه افزود: در نظام اخلاقی مبتنی بر شریعت، انسان صرفاً موضوع اعمال قانون نیست، بلکه موجودی است که به هیچ‌یک از طرفین، چه‌بان مبنی خود را بر دیگری تحمیل نکند و هیچ‌کس نیز نتواند به‌راحتی از مسئولیت اخلاقی خود شانه خالی کند.

هفدهمین پیش‌نشست بین‌المللی ششمین کنگره جهانی حضرت رضا(ع) با حضور جمعی از اندیشمندان و صاحب‌نظران داخلی و بین‌المللی با محوریت بررسی حقوق و کرامت انسان در پرتو آموزه‌ها و سنت رضوی در حرم مطهر رضوی برگزار شد. به گزارش آستان نیوز، در امتداد سلسله نشست‌های تخصصی ششمین کنگره جهانی حضرت رضا(ع)، نشست بین‌المللی «حقوق و کرامت انسان در قرآن و فرهنگ شیعه با تأکید بر آموزه‌ها و سنت رضوی» صبح پنجشنبه ۵ آذر در سالن شیخ بهایی سازمان علمی و فرهنگی آستان قدس رضوی اجرا شد.

در این نشست که در قالب دو پنل تخصصی به مدیریت رضا باقری، استادیار دانشکده مطالعات جهان دانشگاه تهران برگزار شد، اندیشمندان و صاحب‌نظران به بررسی مبانی الهی و معرفتی حقوق بشر، جایگاه کرامت انسانی در اندیشه اسلامی و نسبت آموزه‌های دینی با حقوق انسان پرداختند.

■ آزادی و آزادگی؛ اصل نخستین حقوق بشر

حجت‌الاسلام‌والمسلمین حمید پارسانیا، رئیس دفتر سازمان علمی و فرهنگی آستان قدس رضوی در قم، در نخستین سخنرانی این نشست به تبیین مبانی عقلی و نقلی حقوق بشر پرداخت و گفت: یکی از مسائل بنیادین در بحث حقوق بشر، شناخت قاعده‌ای عام و اولیه است که بتوان در بررسی مسائل و مصادیق مختلف حقوقی به آن رجوع کرد.

وی با اشاره به چگونگی شکل‌گیری مفهوم حق در حوزه عمل انسانی، افزود: انسان در مواجهه با محیط پیرامون و شناخت نیازها، منافع و مضرات خود؛ برای تأمین خیر و استمرار حیاتش اقدام می‌کند. اصل اولیه این است که انسان در بهره‌گیری از امکانات پیرامون برای دستیابی به خیر و کمال خود آزاد است و آزادی، نخستین حق انسان به شمار می‌رود.

پارسانیا با بیان اینکه نخستین محدودیت‌های آزادی از تزاحم میان خواسته‌ها و گرایش‌های خود انسان پدید می‌آید، اظهار کرد: انسان خواسته‌های متعددی دارد که گاه تحقق یکی از آن‌ها مانع دستیابی به خواسته‌ای مهم‌تر می‌شود. در این میان، عقل با تشخیص خیر حقیقی و مراتب ارزش‌ها، حدود و اقتضائات آزادی انسان را مشخص می‌کند.

وی با بیان اینکه عقلانیت در جهان مدرن، تصریح کرد: اگر عقلانیت معطوف به ارزش‌ها و آرمان‌ها به رسمیت شناخته نشود و عقلانیت به ابزاری برای دستیابی به اغراض انسان تقلیل یابد، مبنایی عقلانی برای داوری میان خواسته‌ها و ارزش‌های متعارض باقی نمی‌ماند و مناسبات قدرت، تعیین‌کننده حدود آزادی و حقوق انسان‌ها خواهد شد.

رئیس دفتر سازمان علمی و فرهنگی آستان قدس رضوی در قم با اشاره به دیدگاه‌های نیچه و فوکو در بررسی مناسبات قدرت، افزود: در چنین شرایطی، حقوق در حاشیه روابط قدرت شکل می‌گیرد و با تغییر مناسبات قدرت نیز دستخوش تغییر می‌شود؛ در حالی که با پذیرش عقلانیت ناظر به ارزش‌ها، می‌توان از خیر حقیقی، فطرت و کمال انسان به‌عنوان مبنایی برای تبیین حقوق و قواعد و مقررات باید در مسیر حفاظت و حراست از آزادی و همچنین با اشاره به جایگاه عقل و تفکر در آموزه‌های امام رضا(ع)، اظهار کرد: در منطق رضوی، حقیقت عبادت تنها به کثرت نماز و روزه محدود نمی‌شود، بلکه تفکر در امر الهی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

پارسانیا در پایان با اشاره به روایت امام رضا(ع) درباره ویژگی‌های دگانه انسان عاقل، نیازمندی به خداوند، رهایی از تعلقات دنیوی و پرهیز از خودبرتربینی را از جلوه‌های عقلانیت در آموزه‌های رضوی برشمرد و افزود: انسانی که خود و دیگران را در نسبت با خداوند می‌بیند، معیارهای محدود دنیوی را مبنای ارزش‌گذاری انسان‌ها قرار نمی‌دهد.

■ عبودیت الهی در امتداد آزادی انسان

پارسانیا در ادامه با تبیین نسبت آزادی و عبودیت در اندیشه اسلامی، گفت: اگر غایت انسان دستیابی به کمال نامحدود باشد، هر تعلقی که مانع رسیدن او به این کمال شود، محدودکننده آزادی حقیقی او خواهد بود. از این منظر، عبودیت خداوند نه مانع آزادی، بلکه مسیر دستیابی انسان به آزادگی است.

وی با اشاره به مراتب عبادت در آموزه‌های اهل‌بیت(ع)، عبادت آزادگان را مرتبه‌ای از بندگی دانست که انسان در آن از تعلقات محدود فراتر می‌رود و به سوی کمال مطلق حرکت می‌کند. این استاد حوزه و دانشگاه با استناد به فرازی از نامه ۳۱ نهج‌البلاغه، «وَلَا تَكُنْ عَبْدَ غَيْرِكَ وَقَدْ جَعَلَكَ اللَّهُ حُرّاً»، تأکید کرد: حرّیت انسان افزون بر مبنای عقلی، از پشتوانه نقلی نیز برخوردار است و ارزش‌گذاری انسان‌ها را تنها بر اساس میزان بهره‌مندی از آن، ناقص دانست.

■ بازخوانی تاریخ قرآن‌پژوهی غرب از منظر جهان‌بینی اسلامی

در دومین پنل تخصصی هفدهمین پیش‌نشست بین‌المللی ششمین کنگره جهانی حضرت رضا(ع) نیز مظفر اقبال به بررسی سیر تاریخی مواجهه غرب با قرآن، تحولات روش‌شناختی مطالعات قرآنی و ضرورت شکل‌گیری جریان مستقل پژوهشی در جهان اسلام برای نقد این مطالعات پرداخت. وی با اشاره به یکی از فصول کتاب جدید خود با عنوان «غرب در آینه اسلامی» توضیح داد: در این پژوهش، تاریخ مواجهه با قرآن از آغاز نزول وحی تا دوران معاصر، بر پایه سه اصل بنیادین توحید، رسالت و معاد با بازخوانی شده است. این سه اصل، چارچوبی برای بررسی نگرش‌های مختلف درباره خداوند، انسان و جهان آفرینش فراهم می‌کنند. ترجمه غیب به «نادیدنی» به‌جای واحد معنایی این مفهوم انتقل نمی‌کند؛ زیرا غیب صرفاً به اموری که به چشم قابل مشاهده نیستند، اطلاق نمی‌شود، بلکه اظهر بر حقایقی فراتر از ظرفیت ادراک انسانی است.

■ غرب؛ فراتر از یک مفهوم جغرافیایی

رئیس مرکز مطالعات اسلامی کانادا با تبیین تمایز میان دو اصطلاح انگلیسی West و Occident در چارچوب نظری پژوهش خود، اظهار کرد: غرب می‌تواند ناظر بر یک محدوده جغرافیایی، تمدن یا نظام حکمرانی باشد، اما آنچه در این پژوهش از آن با عنوان Occident یاد می‌شود، یک برساخت معرفتی و مجموعه‌ای از باورها و نگرش‌ها در برابر خداوند، انسان و کیهان است. چنین نگرشی الزاماً به محدوده جغرافیایی خاصی محدود نیست و در جوامع اسلامی و حتی شهرهایی همچون مکه و مدینه نیز حضور داشته باشد. ازاین‌رو، مواجهه جهان‌بینی اسلامی با این منظومه فکری را نباید صرفاً به تقابل جغرافیایی شرق و غرب محدود کرد.

اقبال در ادامه با اشاره به آغاز نزول وحی در غار حرا، گفت: یکی از ویژگی‌های متمایز قرآن کریم، ورود آن به یک واقعیت زنده تاریخی با زبان فرهنگ، باورها، آداب‌ورسوم و مناسبات اجتماعی مشخص است. قرآن در طول ۲۳ سال نزول وحی، ازیک‌سو به مسائل و رویدادهای عصر پیامبر اکرم(ص) در مکه، مدینه و دیگر مناطق می‌پردازد و ازسوی دیگر، حامل پیامی جهانی شمول برای تمامی اعصار است. توجه همزمان به این دوویژگی در شناخت ماهیت متن قرآن اهمیت اساسی دارد.

این پژوهشگر مطالعات قرآنی با اشاره به حضور پیروان یهودیت و مسیحیت در عربستان عصر نزول وحی و ادامه داد: مواجهه قرآن با نمایندگان ادیان و تمدن‌های دیگر، از همان دوران رسالت پیامبر اکرم(ص) آغاز شده بود. همزمان با گسترش اسلام، مواجهه با تمدن‌های گسترده‌تری همچون امپراتوری روم شرقی و ساسانی ادامه یافته بودند، در بررسی گسترده‌تری بدانیم که در متن قرآن به‌تدریج به موضوع مستقل پژوهش‌های دانشگاهی تبدیل شد و مطالعات مربوط به تاریخ شکل‌گیری و انتقال آن گسترش یافت. با گسترش این مطالعات، توجه پژوهشگران از بررسی محتوای متن اسلامی به چگونگی انتقال آن‌ها و تاثیر عوامل مؤثر بر این روند معطوف شد.

او در ادامه عنوان کرد: در سنت اسلامی، اصالت و استمرار متن قرآن تنها به نسخه‌های مکتوب وابسته نیست، بلکه انتقال شفاهی و پیوسته قرآن ازنسلی به نسل دیگر، از مهم‌ترین پشتوانه‌های حفظ آن به شمار می‌رود. صحابه، آیات قرآن را اززبان پیامبر(ص) می‌شنیدند و آن را به نسل‌های بعد منتقل می‌کردند. این سنت زنده در طول بیش از ۱۴ قرن استمرار یافته و همچنان در جوامع اسلامی جریان دارد. مسلمانان از دیرباز با اختلاف قرائات و جزئیات مربوط به نحوه تلاوت قرآن آشنا بوده‌اند و مطالعه نسخه‌های خطی نیز باید بدون توجه به این میراث گسترده و مستمر صورت گیرد.

■ ضرورت برخورداری از چارچوب مستقل در گفت‌وگوهای علمی

سردبیر دانشنامه جامع قرآن کریم با تأکید بر اهمیت روش‌شناسی در گفت‌وگو با پژوهشگران غربی، گفت: تعیین چارچوب یک گفت‌وگوی علمی، بر نوع پرسش‌ها، شیوه بررسی شواهد و نتایج حاصل از پژوهش تأثیر می‌گذارد؛ ازاین‌رو، پژوهشگران مسلمان باید ظرفیت‌های روش‌شناختی سنت علمی خود را به‌صورت دقیق و نظام‌مند تبیین کنند. پژوهشگران مسلمان نباید تمامی ظرفیت علمی خود را صرف پاسخ‌گویی به هر ادعای جنجالی کنند؛ بلکه باید مسائل بنیادین و دیدگاه‌هایی را که از تأثیرگذاری علمی ماندگار برخوردارند، شناسایی و برای پاسخ‌گویی به آن‌ها برنامه‌ریزی کنند.

رئیس مرکز علوم اسلامی کانادا در بخش پایانی سخنان خود، با اشاره به آثار آنجلیکا نویورت، قرآن‌پژوه آلمانی بر ضرورت مطالعه جریان‌های معاصر قرآن‌پژوهی اروپا و نقد علمی مبانی و دستاوردهای آن‌ها تأکید کرد و ادامه داد: در بررسی تاریخ مطالعات قرآنی غرب باید شخصیت‌هایی را شناسایی کرد که در مقاطع مختلف، روش‌ها و جهت‌گیری‌های بنیادین این حوزه را تغییر داده‌اند. شناخت پیشینه علمی، مبانی فکری و آثار این پژوهشگران برای مواجهه علمی با مطالعات معاصر ضروری است.

وی همچنین پیشنهاد کرد مرکزی تخصصی در جهان اسلام برای مطالعه تاریخ و وضعیت معاصر قرآن‌پژوهی غرب تأسیس شود تا ضمن رصد جریان‌های علمی و آثار منتشرشده، زمینه ارائه پاسخ‌های مستدل، دقیق و سنجیده به مسائل مطرح‌شده فراهم شده.

■ تحول روش‌شناختی مطالعات قرآن با ظهور شرق‌شناسی

رئیس مرکز علوم اسلامی کانادا در بررسی تحولات مطالعات قرآنی غرب در قرن نوزدهم، گفت: با شکل‌گیری مطالعات شرق‌شناختی، روش‌های تاریخی-انتقادی و زبان‌شناختی که پیش‌تر در مطالعات کتاب مقدس توسعه یافته بودند، در بررسی قرآن نیز به کار گرفته شدند. این تحول، مرحله جدیدی در تاریخ مواجهه غرب با قرآن پدید آورد، به‌گونه‌ای که متن قرآن به‌تدریج به موضوع مستقل پژوهش‌های دانشگاهی تبدیل شد و مطالعات مربوط به تاریخ شکل‌گیری و انتقال آن گسترش یافت. با گسترش این مطالعات، توجه پژوهشگران ازبررسی محتوای متن اسلامی به چگونگی انتقال آن‌ها و تاثیر عوامل مؤثر بر این روند معطوف شد.

او در ادامه عنوان کرد: در سنت اسلامی، اصالت و استمرار متن قرآن تنها به نسخه‌های مکتوب وابسته نیست، بلکه انتقال شفاهی و پیوسته قرآن ازنسلی به نسل دیگر، از مهم‌ترین پشتوانه‌های حفظ آن به شمار می‌رود. صحابه، آیات قرآن را اززبان پیامبر(ص) می‌شنیدند و آن را به نسل‌های بعد منتقل می‌کردند. این سنت زنده در طول بیش از ۱۴ قرن استمرار یافته و همچنان در جوامع اسلامی جریان دارد. مسلمانان از دیرباز با اختلاف قرائات و جزئیات مربوط به نحوه تلاوت قرآن آشنا بوده‌اند و مطالعه نسخه‌های خطی نیز باید بدون توجه به این میراث گسترده و مستمر صورت گیرد.

■ ضرورت برخورداری از چارچوب مستقل در گفت‌وگوهای علمی

سردبیر دانشنامه جامع قرآن کریم با تأکید بر اهمیت روش‌شناسی در گفت‌وگو با پژوهشگران غربی، گفت: تعیین چارچوب یک گفت‌وگوی علمی، بر نوع پرسش‌ها، شیوه بررسی شواهد و نتایج حاصل از پژوهش تأثیر می‌گذارد؛ ازاین‌رو، پژوهشگران مسلمان باید ظرفیت‌های روش‌شناختی سنت علمی خود را صرف پاسخ‌گویی به هر ادعای جنجالی کنند؛ بلکه باید مسائل بنیادین و دیدگاه‌هایی را که از تأثیرگذاری علمی ماندگار برخوردارند، شناسایی و برای پاسخ‌گویی به آن‌ها برنامه‌ریزی کنند.

رئیس مرکز علوم اسلامی کانادا در بخش پایانی سخنان خود، با اشاره به آثار آنجلیکا نویورت، قرآن‌پژوه آلمانی بر ضرورت مطالعه جریان‌های معاصر قرآن‌پژوهی اروپا و نقد علمی مبانی و دستاوردهای آن‌ها تأکید کرد و ادامه داد: در بررسی تاریخ مطالعات قرآنی غرب باید شخصیت‌هایی را شناسایی کرد که در مقاطع مختلف، روش‌ها و جهت‌گیری‌های بنیادین این حوزه را تغییر داده‌اند. شناخت پیشینه علمی، مبانی فکری و آثار این پژوهشگران برای مواجهه علمی با مطالعات معاصر ضروری است.

وی همچنین پیشنهاد کرد مرکزی تخصصی در جهان اسلام برای مطالعه تاریخ و وضعیت معاصر قرآن‌پژوهی غرب تأسیس شود تا ضمن رصد جریان‌های علمی و آثار منتشرشده، زمینه ارائه پاسخ‌های مستدل، دقیق و سنجیده به مسائل مطرح‌شده فراهم آید.

با محوریت حقوق و کرامت انسان در قرآن و فرهنگ شیعه

هفدهمین پیش‌نشست بین‌المللی ششمین کنگره جهانی حضرت رضا(ع) برگزار شد

عکس: میثم دهقانی - مکرم رضوی

در حاشیه هفدهمین پیش‌نشست بین‌المللی ششمین کنگره جهانی حضرت رضا(ع) بررسی شد

نقد جهان‌شمولی اعلامیه‌های حقوق بشر با تکیه بر انسان‌شناسی قرآنی

هفدهمین پیش‌نشست بین‌المللی ششمین کنگره جهانی حضرت رضا(ع) با حضور جمعی از اندیشمندان و صاحب‌نظران داخلی و بین‌المللی با محوریت بررسی حقوق و کرامت انسان در پرتو آموزه‌ها و سنت رضوی در حرم مطهر رضوی برگزار شد.

به گزارش آستان نیوز، در امتداد سلسله نشست‌های تخصصی ششمین کنگره جهانی حضرت رضا(ع)، نشست بین‌المللی «حقوق و کرامت انسان در قرآن و فرهنگ شیعه با تأکید بر آموزه‌ها و سنت رضوی» صبح پنجشنبه ۵ آذر در سالن شیخ بهایی سازمان علمی و فرهنگی آستان قدس رضوی اجرا شد.

در این نشست که در قالب دو پنل تخصصی به مدیریت رضا باقری، استادیار دانشکده مطالعات جهان دانشگاه تهران برگزار شد، اندیشمندان و صاحب‌نظران به بررسی مبانی الهی و معرفتی حقوق بشر، جایگاه کرامت انسانی در اندیشه اسلامی و نسبت آموزه‌های دینی با حقوق انسان پرداختند.

■ آزادی و آزادگی؛ اصل نخستین حقوق بشر

حجت‌الاسلام‌والمسلمین حمید پارسانیا، رئیس دفتر سازمان علمی و فرهنگی آستان قدس رضوی در قم، در نخستین سخنرانی این نشست به تبیین مبانی عقلی و نقلی حقوق بشر پرداخت و گفت: یکی از مسائل بنیادین در بحث حقوق بشر، شناخت قاعده‌ای عام و اولیه است که بتوان در بررسی مسائل و مصادیق مختلف حقوقی به آن رجوع کرد.

وی با اشاره به چگونگی شکل‌گیری مفهوم حق در حوزه عمل انسانی، افزود: انسان در مواجهه با محیط پیرامون و شناخت نیازها، منافع و مضرات خود؛ برای تأمین خیر و استمرار حیاتش اقدام می‌کند. اصل اولیه این است که انسان در بهره‌گیری از امکانات پیرامون برای دستیابی به خیر و کمال خود آزاد است و آزادی، نخستین حق انسان به شمار می‌رود.

پارسانیا با بیان اینکه نخستین محدودیت‌های آزادی از تزاحم میان خواسته‌ها و گرایش‌های خود انسان پدید می‌آید، اظهار کرد: انسان خواسته‌های متعددی دارد که گاه تحقق یکی از آن‌ها مانع دستیابی به خواسته‌ای مهم‌تر می‌شود. در این میان، عقل با تشخیص خیر حقیقی و مراتب ارزش‌ها، حدود و اقتضائات آزادی انسان را مشخص می‌کند.

وی با بیان اینکه عقلانیت در جهان مدرن، تصریح کرد: اگر عقلانیت معطوف به ارزش‌ها و آرمان‌ها به رسمیت شناخته نشود و عقلانیت به ابزاری برای دستیابی به اغراض انسان تقلیل یابد، مبنایی عقلانی برای داوری میان خواسته‌ها و ارزش‌های متعارض باقی نمی‌ماند و مناسبات قدرت، تعیین‌کننده حدود آزادی و حقوق انسان‌ها خواهد شد.

رئیس دفتر سازمان علمی و فرهنگی آستان قدس رضوی در قم با اشاره به دیدگاه‌های نیچه و فوکو در بررسی مناسبات قدرت، افزود: در چنین شرایطی، حقوق در حاشیه روابط قدرت شکل می‌گیرد و با تغییر مناسبات قدرت نیز دستخوش تغییر می‌شود؛ در حالی که با پذیرش عقلانیت ناظر به ارزش‌ها، می‌توان از خیر حقیقی، فطرت و کمال انسان به‌عنوان مبنایی برای تبیین حقوق و قواعد و مقررات باید در مسیر حفاظت و حراست از آزادی و همچنین با اشاره به جایگاه عقل و تفکر در آموزه‌های امام رضا(ع)، اظهار کرد: در منطق رضوی، حقیقت عبادت تنها به کثرت نماز و روزه محدود نمی‌شود، بلکه تفکر در امر الهی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

پارسانیا در پایان با اشاره به روایت امام رضا(ع) درباره ویژگی‌های دگانه انسان عاقل، نیازمندی به خداوند، رهایی از تعلقات دنیوی و پرهیز از خودبرتربینی را از جلوه‌های عقلانیت در آموزه‌های رضوی برشمرد و افزود: انسانی که خود و دیگران را در نسبت با خداوند می‌بیند، معیارهای محدود دنیوی را مبنای ارزش‌گذاری انسان‌ها قرار نمی‌دهد.

■ عبودیت الهی در امتداد آزادی انسان

پارسانیا در ادامه با تبیین نسبت آزادی و عبودیت در اندیشه اسلامی، گفت: اگر غایت انسان دستیابی به کمال نامحدود باشد، هر تعلقی که مانع رسیدن او به این کمال شود، محدودکننده آزادی حقیقی او خواهد بود. از این منظر، عبودیت خداوند نه مانع آزادی، بلکه مسیر دستیابی انسان به آزادگی است.

وی با اشاره به مراتب عبادت در آموزه‌های اهل‌بیت(ع)، عبادت آزادگان را مرتبه‌ای از بندگی دانست که انسان در آن از تعلقات محدود فراتر می‌رود و به سوی کمال مطلق حرکت می‌کند. این استاد حوزه و دانشگاه با استناد به فرازی از نامه ۳۱ نهج‌البلاغه، «وَلَا تَكُنْ عَبْدَ غَيْرِكَ وَقَدْ جَعَلَكَ اللَّهُ حُرّاً»، تأکید کرد: حرّیت انسان افزون بر مبنای عقلی، از پشتوانه نقلی نیز برخوردار است و ارزش‌گذاری انسان‌ها را تنها بر اساس میزان بهره‌مندی از آن، ناقص دانست.

■ بازخوانی تاریخ قرآن‌پژوهی غرب از منظر جهان‌بینی اسلامی

در دومین پنل تخصصی هفدهمین پیش‌نشست بین‌المللی ششمین کنگره جهانی حضرت رضا(ع) نیز مظفر اقبال به بررسی سیر تاریخی مواجهه غرب با قرآن، تحولات روش‌شناختی مطالعات قرآنی و ضرورت شکل‌گیری جریان مستقل پژوهشی در جهان اسلام برای نقد این مطالعات پرداخت. وی با اشاره به یکی از فصول کتاب جدید خود با عنوان «غرب در آینه اسلامی» توضیح داد: در این پژوهش، تاریخ مواجهه با قرآن از آغاز نزول وحی تا دوران معاصر، بر پایه سه اصل بنیادین توحید، رسالت و معاد با بازخوانی شده است. این سه اصل، چارچوبی برای بررسی نگرش‌های مختلف درباره خداوند، انسان و جهان آفرینش فراهم می‌کنند. ترجمه غیب به «نادیدنی» به‌جای واحد معنایی این مفهوم انتقل نمی‌کند؛ زیرا غیب صرفاً به اموری که به چشم قابل مشاهده نیستند، اطلاق نمی‌شود، بلکه اظهر بر حقایقی فراتر از ظرفیت ادراک انسانی است.

■ غرب؛ فراتر از یک مفهوم جغرافیایی

رئیس مرکز علوم اسلامی کانادا با تبیین تمایز میان دو اصطلاح انگلیسی West و Occident در چارچوب نظری پژوهش خود، اظهار کرد: غرب می‌تواند ناظر بر یک محدوده جغرافیایی، تمدن یا نظام حکمرانی باشد، اما آنچه در این پژوهش از آن با عنوان Occident یاد می‌شود، یک برساخت معرفتی و مجموعه‌ای از باورها و نگرش‌ها در برابر خداوند، انسان و کیهان است. چنین نگرشی الزاماً به محدوده جغرافیایی خاصی محدود نیست و در جوامع اسلامی و حتی شهرهایی همچون مکه و مدینه نیز حضور داشته باشد. ازاین‌رو، مواجهه جهان‌بینی اسلامی با این منظومه فکری را نباید صرفاً به تقابل جغرافیایی شرق و غرب محدود کرد.

اقبال در ادامه با اشاره به آغاز نزول وحی در غار حرا، گفت: یکی از ویژگی‌های متمایز قرآن کریم، ورود آن به یک واقعیت زنده تاریخی با زبان فرهنگ، باورها، آداب‌ورسوم و مناسبات اجتماعی مشخص است. قرآن در طول ۲۳ سال نزول وحی، ازیک‌سو به مسائل و رویدادهای عصر پیامبر اکرم(ص) در مکه، مدینه و دیگر مناطق می‌پردازد و ازسوی دیگر، حامل پیامی جهانی شمول برای تمامی اعصار است. توجه همزمان به این دوویژگی در شناخت ماهیت متن قرآن اهمیت اساسی دارد.

این پژوهشگر مطالعات قرآنی با اشاره به حضور پیروان یهودیت و مسیحیت در عربستان عصر نزول وحی و ادامه داد: مواجهه قرآن با نمایندگان ادیان و تمدن‌های دیگر، از همان دوران رسالت پیامبر اکرم(ص) آغاز شده بود. همزمان با گسترش اسلام، مواجهه با تمدن‌های گسترده‌تری همچون امپراتوری روم شرقی و ساسانی ادامه یافته بودند، در بررسی گسترده‌تری بدانیم که در متن قرآن به‌تدریج به موضوع مستقل پژوهش‌های دانشگاهی تبدیل شد و مطالعات مربوط به تاریخ شکل‌گیری و انتقال آن گسترش یافت. با گسترش این مطالعات، توجه پژوهشگران ازبررسی محتوای متن اسلامی به چگونگی انتقال آن‌ها و تاثیر عوامل مؤثر بر این روند معطوف شد.

او در ادامه عنوان کرد: در سنت اسلامی، اصالت و استمرار متن قرآن تنها به نسخه‌های مکتوب وابسته نیست، بلکه انتقال شفاهی و پیوسته قرآن ازنسلی به نسل دیگر، از مهم‌ترین پشتوانه‌های حفظ آن به شمار می‌رود. صحابه، آیات قرآن را اززبان پیامبر(ص) می‌شنیدند و آن را به نسل‌های بعد منتقل می‌کردند. این سنت زنده در طول بیش از ۱۴ قرن استمرار یافته و همچنان در جوامع اسلامی جریان دارد. مسلمانان از دیرباز با اختلاف قرائات و جزئیات مربوط به نحوه تلاوت قرآن آشنا بوده‌اند و مطالعه نسخه‌های خطی نیز باید بدون توجه به این میراث گسترده و مستمر صورت گیرد.

■ ضرورت برخورداری از چارچوب مستقل در گفت‌وگوهای علمی

سردبیر دانشنامه جامع قرآن کریم با تأکید بر اهمیت روش‌شناسی در گفت‌وگو با پژوهشگران غربی، گفت: تعیین چارچوب یک گفت‌وگوی علمی، بر نوع پرسش‌ها، شیوه بررسی شواهد و نتایج حاصل از پژوهش تأثیر می‌گذارد؛ ازاین‌رو، پژوهشگران مسلمان باید ظرفیت‌های روش‌شناختی سنت علمی خود را صرف پاسخ‌گویی به هر ادعای جنجالی کنند؛ بلکه باید مسائل بنیادین و دیدگاه‌هایی را که از تأثیرگذاری علمی ماندگار برخوردارند، شناسایی و برای پاسخ‌گویی به آن‌ها برنامه‌ریزی کنند.

رئیس مرکز علوم اسلامی کانادا در بخش پایانی سخنان خود، با اشاره به آثار آنجلیکا نویورت، قرآن‌پژوه آلمانی بر ضرورت مطالعه جریان‌های معاصر قرآن‌پژوهی اروپا و نقد علمی مبانی و دستاوردهای آن‌ها تأکید کرد و ادامه داد: در بررسی تاریخ مطالعات قرآنی غرب باید شخصیت‌هایی را شناسایی کرد که در مقاطع مختلف، روش‌ها و جهت‌گیری‌های بنیادین این حوزه را تغییر داده‌اند. شناخت پیشینه علمی، مبانی فکری و آثار این پژوهشگران برای مواجهه علمی با مطالعات معاصر ضروری است.

وی همچنین پیشنهاد کرد مرکزی تخصصی در جهان اسلام برای مطالعه تاریخ و وضعیت معاصر قرآن‌پژوهی غرب تأسیس شود تا ضمن رصد جریان‌های علمی و آثار منتشرشده، زمینه ارائه پاسخ‌های مستدل، دقیق و سنجیده به مسائل مطرح‌شده فراهم آید.

زیر سایه خورشید

از حقیقت الهی تا حقوق انسانی؛ تبیین مراتب شش‌گانه «حق» در قرآن

در ادامه هفدهمین پیش‌نشست بین‌المللی ششمین کنگره جهانی حضرت رضا(ع) با موضوع «حقوق و کرامت انسان در قرآن و فرهنگ شیعه با تأکید بر آموزه‌ها و سنت رضوی»، حجت‌الاسلام شجاع‌علی میرزا در سخنانی با عنوان «حق و حقوق؛ حقیقت الهی و حقوق بشر در جهان پساحقیقت» به واکاوی مبانی معرفتی و قرآنی حقوق بشر پرداخت.

وی با اشاره به تجربه مطالعه رساله‌الحقوق امام سجاد(ع) نزد یکی از استادان اخلاق و عرفان در قم، گفت: از منظر توحیدی، منشأ تمامی حقوق، حق خداوند است و دیگر حقوق در امتداد و به تبع آن معنا پیدا می‌کنند. مسئله اصلی این است که چگونه می‌توان این نسبت را از منظر عقلی و بر پایه آموزه‌های قرآن و روایات تبیین کرد.

میرزا همچنین با انتقاد از کاربرد ابزاری مفاهیم حقوق بشری در جهان معاصر، اظهار کرد: اندیشمندان مسلمان باید نسبت به مبانی معرفتی اصطلاحات رایج در ادبیات حقوق بشر حساس باشند و بدون توجه به پیش‌فرض‌های این مفاهیم، آن‌ها را در منظومه فکری اسلامی به کار نگیرند.

وی با اشاره به کاربرد ۲۸۷ مرتبه‌ای ریشه «حق» در صورت